

upande wao wakishirikiana na wazee wa msichana ndio watakaofanya taratibu za uchumba na hatimaye kuwaoza wahusika. Hivyo mvulana au msichana hajiamulii tu mwenyewe. Mtu binafsi haishi bila ya jamii. Na huu ndio utamaduni wetu—utamaduni wa Mtanzania.

Vitendawili viwili vya mwisho vyahusiana sana na siasa yetu ya Ujamaa na Kujitegemea. Katika vitendawili vyote viwili tunaona umuhimu wa ushirikiano. Twaambiwa kwamba umoja ni nguvu na utengano ni udhaifu. Umoja hujenga na umoja huendeleza. Umoja na ushirikiano wa kweli ndio utakaoleta maendeleo ya kweli—maendeleo ya umma.

Ndugu Waalimu, katika vitendawili hivi twaweza kuona jinsi picha zilivyotumika. Vitu kama ngozi, ng'ombe nyika, nyoka, papai (lililoiva); mshale, nyuki, kinu na mchi vinaeleweka na vinafahamika. Mara tu tuvisikiapo twapata hisia ya namna fulani. Huu ndio mchomo. Twaambiwa jambo kwa kutumia kitu maalum.

Ndugu Mwenyekiti, nimetumia muda mwingi kueleza jambo dogo sana. Hii niliyotoa ni mifano tu. Ni wajibu wa mwalimu na darasa lake kukiangalia kila kitendawili pekee. Kila kitendawili lakini ni lazima tukipeleke katika mazingira na wakati wake. Hivi ni vitu muhimu sana katika ufafanuzi wa vitendawili.

Kwa taratibu za semina yetu Ndugu Waalimu, mchokoza mjadala ndiye pia aongozaye majadiliano. Nami nafurahi kuongoza majadiliano juu ya "*Ufundishaji wa Vitendawili.*" Namwomba kila mmoja wetu achange alichu nacho. Tubadilishane ujuzi juu ya suala hili. Ndugu Mwenyekiti, sina zaidi ya kuongeza isipokuwa labda katika majadiliano. Karibuni!!!

Asanteni sana.

FANI KATIKA SAUTI YA DHIKI

Sauti ya Dhiki ni kitabu kilichoandikwa na Abdilatif Abdalla na kupigwa chapa na Shirika la "Oxford University Press" mnamo mwaka wa 1973.

'*Sauti ya Dhiki*'—imekuwa pia sauti iliyowaziba kinywa wale waliojaribu kukinyanysa Kiswahili pamoja na ushairi wake kwa jumla. Ule upinzani wao juu ya udogo wa kutotosheleza kwa Kiswahili, pamoja na bughudha kwamba mashairi yake ni mapungufu ya fani, maana na yaliyomo, hakika imehizika.

Makala haya ninayoandika, hayadai haki ya uhakiki wa ujumla wa Sauti ya Dhiki. Kazi hiyo nadhani imetekelezwa kwa kiasi katika Mulika Na: 7 na Bibi M. I. Matteru, bali yamekusudiwa kumulika jambo pekee lililosheheni uzito kwenye mashairi ya Ndugu Abdilatif Abdalla, yaliyokusanywa katika kitabu cha Sauti ya Dhiki. Sana, nitajishughulisha na 'fani' yenyewe iliyotumiwa katika kuifinyanga "*Sauti ya Dhiki*," hata ikasibu kuwa sauti ya dhiki kweli yenye kuathiri hadi msomaji, au mwanafasihi ye yote. Katika

kufanya hivyo, nitajaribu kudahili ile siri ambayo Ndugu Abdilatif ameitumia hata akafuzu, licha ya zawadi ya utunzi, bali kufuzu katika kuwavutia wasomaji kwa mchomo wenye nguvu wa kuwafanya wasomaji watake kuyasoma tena na tena mashairi—jambo ambalo si washairi wote wa Kiswahili waweza kulimiliki.

Labda kwanza itatulazimu kunakili aya ndogo iliyochotwa kutoka Mulika nambari 7 (uk. wa 24).

'Uzuri wa mashairi ya *Sauti ya Dhiki* ni kwamba humwacha msomaji katika shauku ya kutaka kuyasoma zaidi . . .'

Mpaka hapo itatupasa tujiulize, ni jambo gani la pekee alionalo mtunzi huyo lililompa kutunga mashairi yamwachayo msomaji katika shauku ya kutaka kuyasoma zaidi? Kabla hatujalijibu swali hili, tuendelee na sazo la aya yetu hiyo hapo juu.

' . . . Nadhani hii ni sifa ambayo Utenzi wa Maisha ya Adamu na Hawa (uliotungwa na mtunzi huyu huyu) pia unayo. . . .'

Kauli hii ya Bi Matteredu, inazidi kudhihirisha asali ya hiyo siri tutakayoizungumza na kubainisha waziwazi kwamba uzito wa mashairi yake si jambo lililomsadifia, bali na uwezo wa ushairi alionao mtunzi.

' . . . Sifa kubwa inayotokana na ufundi wa mtunzi mwenyewe ni kule kusema anachotaka kukisema kinanata kwa mnato wa nguvu, na mashairi yake yakawa na mguso.'

Hapa tujiulize suala jingine kwamba ni siri gani hiyo inayompa mtunzi huyu kusema anachotaka kukisema kinate kwa mnato wa nguvu, na mashairi yake yakawa na mguso?

Itafahamika kutokana na maelezo hayo hapo juu kuwa lile nilitakalo kulionyesha ni mkamatano wa hoja ya kuwa, haidhuru iwe 'Fani ya Sauti ya Dhiki' imechunguliwa katika Mulika au pahala po pote, siri iliyopelekea fani yenyewe kufuzu, katu haijatajwa. Kwa hivyo, nimehisi, pindi siri hiyo ikifichuliwa na kujulikana, na hatimaye 'kufuatwa;' (maana si hasara kwamba inajulikana, lakini haifuatwi) basi mashairi yetu ya Kiswahili mengi yatakuwa na mchomo na heba sawa na, au ya pekee miongoni mwa mashairi ya lugha nyingine ulimwenguni. Kwa maneno mengine, niseme kwamba makala haya kama hayana upya, yatatukumbusha na kutuzindua kwa mifano halisi itakayoambatana na kazi iliyofuzu *Sauti ya Dhiki*—ili washairi wetu, ikiwa wanataka kufikia kipawa hicho cha juu kinachokistahilia 'Sauti ya Dhiki,' itawabidi wapande kidato kimoja kimoja kufikia ufanisi.

Sasa turejee katika maswali yetu ya awali mawili. Maswali hayo tuyajibu kwa pamoja kwa kufuata utaratibu maalum huku tukidondoa mifano kadhaa kutoka Sauti ya Dhiki.

KARIHA, GHAMIDHA NA GHADHABU ZA MTUNZI

Mwandishi ye yote—licha ya mwandishi bali mwana-sanaa ye yote, lazima, kwa uchache wa kuyaelewa maneno hayo matatu, angalau yamfike, ndipo aweze kuikamilisha kazi yake kwa ufanifu—toka seremala, mchonga vinyago, mchoraji picha, mpiga ngoma, mwana-muziki, mfinyanzi au mwandishi. Kwa hakika hapana lazima ya kuyajua maana ya maneno hayo ndio aweze kuwa na uwezo wa kuwa bingwa. Linalohitaji ni kufumwa na hayo, akijua, asijue. Hapa mtunzi anayeweza kuwa mwana-sanaa mzuri bila ya kukumbwa na moja katika mambo hayo. Kwa mfano mshairi hawezi kuwa mshairi mzuri kama hajatekwa na kariha au ghamidha au ghadhabu au yote kwa pamoja kabla hajaandika. Jambo hilo huweza kumjia mtunzi bila ya kutambua, na walio wataalam hasa huyatambua. Ni sawasawa—mwenye homa akijua asijue, huumwa tu, lakini bila shaka akijua anaumwa na nini, au homa gani, ni bora.

Yakiangaliwa kijuu juu maneno hayo matatu huonekana kama yana maana moja katika fasihi mimi nayaona yana tofauti kidogo, nayo kwa ajili ya kuyafahamu sawasawa makala haya nitayatilia sherehe kidogo.

(a) '*Kariha*' ni utashi, shauku au dukuduku ambalo humsakama mwandishi moyoni na kumchagiza ndani kwa ndani kwa hisi zinazotutumka kwa nguvu na kutapia kwa kutafuta pa kutokea.

(b) '*Ghamidha*': Neno hili litakuwa na maana hiyo hiyo ya 'kariha,' ila tu, rundiko lake la hisi moyoni lenye kufura kama mkate uliojaa hamira, kutokana na kututikwa kwa hisi, ama kwa muda mrefu zaidi au kutokana na hali ya athari ya hisi zenyewe—yaani kila hisi zinachoma kwa uzito wake na ukali wake. Kwa kawaida mtunzi anaweza kwenda nazo kariha na kuziruhusu—zimtambae na kumvaa mwilini mwake, lakini zinapompanda ghamidha, humweka kitako pahala fulani, na kumfanya, kutaka asitake, akamate kalamu na kuandika anayoyahisi, ili hisi zake zilizokwishapea zipate kupucha.

(c) '*Ghadhabu*': Neno hili linakithiri hisia. Lina maana zaidi ya ile ya dukuduku, hamu, hamasa, utashi . . . na pia linachanganyika na wazo la kuhujumu, ama kwa maneno au kwa kutumia nguvu. Mtu akiwa na ghadhabu hajali hatari wala hana analolichelea. Huweza kufanya atakalo licha ya kuweza kuandika analotaka, na hatimaye kujisabilia kwa aliowahujumu wamfanye watakavyo.

Basi, kwa ufupi, muundo wo wote wa fasihi lazima upitie hatua zifuatazo ili ufuzu.

(i) Shajiisho—shajiisho hili humfuma mtu moyoni kwa kupitia mishipa ya hisia ya mwanadamu kutokana na viungo vyake vya hisia, kama vile macho, (kwa kuona) masikio, (kwa kusikia) ulimi, (kwa kuonja) ngozi, (kwa kuhisia) pua, (kwa kunusia).

(ii) Mchomo—ni taathira ya shajiisho fulani katika moyo

wake mtu. Huweza kuwa mchomo unaozua hisi za huzuni, furaha, vichekesho, hamakisho, kero, jitimai, woga, ujasiri, ushujaa, n.k.

- (iii) Tafsiri—ni ile hali ambayo mchomo fulani hufasiriwa na akili yake mtu, ambayo hatimaye humtuma achukue hatua fulani kama kuhuzunika, kuimba, kucheka, kusubiri, kuvumilia, kusikitika chini kwa chini (kama si mjuzi wa kutunga au kuumba sanaa yo yote) au kutunga tungo yo yote ya muundo wa fasihi (hutegemea ufundi na uwezo wa mtu katika fani mojawapo—aso fani hutumia maneno ya kawaida kwa akili).
- (iv) Itikio—ni ile hali ya kufanya yale ambayo akili yake mtu imemwelekeza kama kutunga shairi, kutunga nyimbo, kutia muziki, n.k. Hatua hizi zikifuatwa vilivyo, ndipo kazi ya fasihi inapofuzu, na kinyume chake, huvia.

'Mwenyewe mwandishi anasema hivi: "... yaliyomo humu, isipokuwa 'N' sharudi (uk. wa iii) niliyoyatunga baada ya kutoka, ni mashairi yangu niliyoyatunga nilipokuwa kifungoni huko Kenya, tangu Machi 1969 mpaka Machi 1972. Kwa kuwa maisha ya kifungoni si ya raha, mashairi haya nimeyapa jina la "*Sauti ya Dhiki*." (uk. wa xiii).

Pahala gani pengine patakapompa mtunzi kariha, ghamidha au ghadhabu za dhiki kuliko kifungoni? Kwanza, ule ukweli wa mtu kufungwa kwa lile alilolikinai kuwa si kosa, pekee ni elemeo la madhila linalozua shajiisho kubwa linaloweza kuwasha moto na kuunguza moyo wa mtu. Zake Abdilatif, zilikuwa ghadhabu si kariha, wala ghamidha. Nilipokuwa nikisoma 'N' shishiyelo ni Lilo (uk. wa 1), ndipo nilipogundua zaidi kiasi gani uzito huo ulimwelemea mtunzi. Abdilatif mpaka alipokuwa kifungoni, na dalili mpaka sasa, akiwa kwenye uhuru, hakukiri kosa lake, na lau kuwa alikuwa kifungoni kwa muda wa miaka 3 mawazo yake hayakubadilika, bali yalizidi kuimarika kwa kuwa aliona unyonge wa kufungwa bure (kama alivyohisi mwenyewe) kwa kusema kweli.

Kweli nnaifahamu, haipendwi asilani
Kwa mja hiyo ni sumu, mbaya isiyo kifani
Mwenye kuitakalamu, hapendézi katwaani
Sasa n'shayaamini, ni kweli haya ni kweli.

Namwona Abdilatif kwenye macho yangu mawili alivyokuwa akisononeka kwa maumivu, akakubali masahibu kama muumini wa Mungu ye yote inavyompasa kuamini na kukubali kuwa yote hayo yanatokana na kudra yake Mwenyezi Mungu. Tazama 'Kamliwaze' (uk. wa 5) na 'Tuza Moyo' (uk. wa 6). Hili Tuza Moyo, ni jibu la shairi alilopelekewa Abdilatif alipokuwa kifungoni na mmoja kati ya wanaomwonea uchungu—Dibaji (uk. xiii).

Subira huvuta kheri, ukisubiri ni mno
Nawe zidi kusubiri, wezeke mbingu mikono

Uombe alo Qahari, Inshalla hukosi neno
Ushike wasia huno.

Ghadhabu za Abdilatif zilimpa kutoa woga, akajusurisha zaidi kwa kutoa waziwazi dukuduku lake la ghadhabu bila ya kuchelea maadui zake watasema au watafanya nini. Huo ni ujasiri. Tazama 'Jipu' (uk. wa 10). Na tutazame zaidi shairi la 'Mamba' na pia tujiulize Abdilatif akithubutisha kumwambia nani?

Kuna mamba, mtoni metakabari
Ajjigamba, na kujiona hodari
Yuwaamba, kwamba 'taishi dahari
Meghururi, ghururi za kipumbavu
Afikiri, hataishiwa na nguvu
Takaburi, hakika ni maangavu
Akumbuke, siku yake ikifika
Roho yake, ajuwe itamtoka
Nguvu zake, kikomoche zitafika
Afahamu, mtu hajui la kesho
Hatadumu, angatumiya vitisho
Maadamu, lenye mwanzo lina mwisho

Wakati wote huu, nilikuwa nikisisitiza umuhimu wa kariha, ghamidha na ghadhabu na kama si kwa uchache wa nafasi na wingi wa nitakayo kuyaeleza, basi tungaliendelea kuonyesha, shairi baada ya shairi, na kuthibitisha namna gani lilivyomchoma mtunzi kabla hajaliandika. Kwa ufupi Abdilatif hakuwa mtunzi aliyekamata kalamu akasema anataka kutunga kitabu cha mashairi, lakini kutokana na ghadhabu alizokuwa nazo, ndio akayaandika mashairi haya. moja baada ya moja mpaka akapata kitu kizima—'Sauti ya Dhiki.'

Hii inasisitiza kwamba mtu atakapo kutunga shairi asijikalifu kwa sababu yu wataka kutunga; ni bora kungojea pale mtu jambo linapomfika na kumuathiri, na kwa ukosefu wa kumfika yeye, basi angalau alione, alisikie, alionje, aliguse, alinuse na hatimaye LIMUATHIRI. Bila ya kumuathiri (ambalo jambo muhimu katika utunzi) mtoto wa sanaa atakayezaliwa atakuwa dhaifu. Kwa minajili hii naona ni kiroja kumsikia mtu akimwambia mtunzi: 'Nitungie shairi la siku ya kuzaliwa kwangu.' 'Nitungie hadithi moja.' Bila ya kumweleza mtunzi yaliyokufika, na wachiliwa mbali kumweleza, bali hadi mambo yenyewe yamuathiri, mtunzi hatokuwa na kariha za kumpa kutunga shairi likawa shairi au hadithi ikawa hadithi.

Jambo hili si gumu, pindi mtunzi akifungua moyo wake na kuuweka sabili, tayari kwa makusudio ya kuuwacha ufumwe na matukio. Na matukio yako mangapi—alkuki kidogo! Mangapi maovu yanayomkuta mwanadamu au ayaonayo wengine yanawakuta na kujihusisha nayo? Kwa mfano Abdilatif alipoandika 'Utenzi wa Maisha ya Adam na Hawa' sio kwamba hicho ni kisa kilichomkuta yeye au alichowahi kukiona, bali alikisikia kikamuathiri. Kakisikia na pia kimemuathiri—haya ndio mambo muhimu kwa sababu ndio

yaliyozua kariha au ghamidha zilizompelekea kukamata kalamu na kutunga. Pia, mangapi mema katika janibu na mazingara ya maisha yetu? Kwa kweli maisha ni pande mbili, tamu na chungu—hata kanuni za ulimwengu zimeumbwa hivyo hivyo na Mwenyewe bingwa wa Wasanifu wote. Ulimwengu una mchana na usiku, joto na baridi, jua na mvua, milima na mabonde, ukame na nyevunyevu, n.k. Haiwezi kuwa kwa hivyo, kuwa mtu hatapata la kumuathiri pindi akijiweka dhahibu kuathirika kwa kuona, kusikia n.k. Lakini si vingine, bila ya kuathirika, tunachokiandika kitakuwa ni domo kaya tu lililo katika breki, halizuiliki, na fani yake ikiwasilishwa na maandishi, huwa ni mdungo wa mijineno inayogonga vibaya masikioni na kukera.

Nafikiri ni wazi kwamba Abdilatif kabla hajaketi na kusema anataka kuandika, hujisabilisha kwanza, au masahibu na matukio kumfanya ajisabilie kwenye mashajiisho mbalimbali, na katika 'Sauti ya Dhiki,' ni mashajiisho yaliyosabishia na 'Dhiki' ya gerezani, pamoja na yaliyomkuta. Mashajiisho hayo yalimpa mtawalia wa hisi zilizojilimbika na kututumka kila mara na kumkera azitapike. Alijikurupusha labda, alibabaisha na kujibereuza, alihofu pengine, lakini wapi! Kama palio la kichefuchefu, ilimlazimu kutapika ghadhabu zake zilizompanda na kumshuka muda mrefu mpaka pale alipokama kalamu. Urahisi ulimwia pengine, kwa mambo mawili—kwanza ni kwa maumbile ya kipawa chake kikali alichokirimiwa na Mwenyezi Mungu cha kuweza kutunga mashairi madhubuti, chambacho Shihabudiin katika Utangulizi wake wa 'Sauti ya Dhiki' 'maa-shaa-Allah,' Mungu amzidishie. Hilo linaonekana dhahiri. Pili, ni kwa vile alivyojiruhusu mwenyewe, hisi zake zimtapakae kwenye mkondo wa damu yake na kuziacha zimpane na kumshuka hadi zikawa kitu kimoja na nafsi yake. Alipokamata kalamu ilikuwa ni kucharaza maneno maangafu, maneno yaliyochaguliwa na kupimwa kwa mizani muda mrefu, nayo yamekuwa mwafaka kutoa picha sahihi aliyotaka kuichora katika kila shairi lake; kwa hivyo, kutunga shairi ni zaidi kuliko kuandika tu.

MTINDO AU MUUNDO

Mtindo wa muundo wo wote wa fasihi usiwe na utumwa utakaomshughulisha mtunzi kutaka lazima uwe wa sura kadha anayotazamia kabla hajaandika. Kwa kawaida mtindo umfuata mtunzi. Yaani, mtunzi asikae na kalamu yake akawaza ni mtindo gani bora utakaofaa kutumia ili shairi lake lipendeze. Ni vema kuuachia mtelezo wa mkono wake pamoja na kalamu umwamulie ni mtindo gani mwafaka utakaofaa kwa shairi fulani (kwa mfano). Aghalabu, mtunzi hushtukia na kuona shairi lake limeshachukua umbo fulani asilolikusudia. Nafikiri katika kutunga 'Sauti ya Dhiki,' Abdilatif hakuufuata mtindo fulani alioukusudia kabla kutunga kila shairi. Na alipouachia mkono wake na kalamu ufundi wake umejidhihirisha usasa.

Uzamani wa mtindo wake ni vile anavyokamatana na kanuni za tathilitha na tarbia, au anavyofuata sheria za mizani ya 12 na 16. Na zaidi vile kuepukana na uguni wa mashairi ya kileo ya wigo na beti zenye kutosheleza na zenye kupangika kikawaida na maawala.

Usasa wa mashairi yake unahusu umbile la baadhi ya mashairi yanayoongeza kituo cha mkato kila baada ya tathlitha. Tama:

- (1) Kamliwaze (uk. wa 5)
- (2) Tuza Moyo (uk. wa 6)
- (3) Mnazi: Vuta N'kuvute (uk. wa 17)
- (4) Jana na leo na kesho (uk. wa 42)
- (5) Ndiya Panda (uk. wa 79)

Halafu tunapoangalia 'Mja si Mwema' (uk. wa 34) tunaona upya mwingine wa umbo la shairi lake—mizani ya shairi hili ni ya 16, lakini mizani hiyo ina mikatiko mitatu. Wa kwanza kwenye mizani ya 6, wa pili kwenye mizani ya 5, na wa mwisho kwenye mizani ya 5 pia. Katika kila mkatiko vina vya namna moja vinatiririka instari baada ya instari kwa ubeti mzima.

Angalia:

Mkono inuka inuka hima twaa kalamu
Upate ya'ndika kwa hati njema hino nudhumu
Ipate someka wenye kusoma waifahamu
Wapate yashika na kuyapima yaliyomo humu.

Pia namwona Abdilatif kajiepusha sana na ule mtindo wa kukiendeleza kituo cha shairi lake. Vituo vya mashairi yake mengi katika 'Sauti ya Dhiki' vinabadilika badilika, isipokuwa:

- (1) Lilokuudhi ni lipi (uk. wa 15)
- (2) Semani wenye kusema (uk. wa 26)
- (3) Lipi litalokuwa? (uk. wa 35)
- (4) Leo N'singekuwako (uk. wa 63)
- (5) Wasafiri Tuamkeni (uk. wa 67)
- (6) Naja (uk. wa 77)
- (7) N'sharudi (uk. wa 111).

Kwa hakika hakuna sheria zinazomfunga mtunzi katika jambo la urefu wa mizani, uchaguzi, na upangaji wa vina, urefu na ufupi wa beti, au kubadilika au kutobadilika kwa vituo. Jambo muhimu nadhani (nililoligundua katika 'Sauti ya Dhiki' zaidi kuliko kwenye diwani nyingine) ni ule uzito na athari inayoletwa katika shairi katika kubadilika badilika kituo, na hasa kwa namna alivyovitia Ndugu Abdilatif, naona vimetia fora. Kwa hakika ni ufundi mkubwa unaostahili sifa kwa mtunzi huyu kujua (kwa mcharazo wa kalamu yake na bila ya kukusudia) ni shairi gani litapendeza au litachusha kwa kubadilisha au kutobadilisha vituo. Kwa jumla, mtunzi amekamatana vema na sheria na kanuni za kutunga mashairi, lakini amejifaragua kwenye uwanja wa utunzi wa mashairi, uwanja unaouelewa vema, kama alivyopenda, bila ya hofu.

LUGHA

'Sauti ya Dhiki' inazuka kwenye lugha asilia ya 'Kimvita,' lugha yenye

uzito wa pekee katika uandishi wa mashairi—hapa, sitoacha kumwunga mkono Ndugu M. L. Matteredu aliposema, ' . . . pamoja na ufundi huu, nadhani tutakubaliana pia kuwa lugha aliyoitumia mtunzi, yaani Kimvita, ina nguvu ya kuongezea uzuri mashairi ya Abdilatif Abdalla. Kimvita kina sifa yake ya maneno ya mkato ambayo humfanya msomaji ajieleze kwa uwazi na ufupi usioweza kupatikana na kwa urahisi katika Kiswahili Sanifu (Standard)' (Mulika Na: 7 uk. wa 24).

Wale wanaokana haya, inafaa warejee historia ya fasihi ya Kiswahili waangalie namna gani Kiswahili cha mwambao sehemu ya Kaskazini, kilivyofanya kazi katika kukuza fasihi. Basi kwa hilo, anayeviharau vilahaja vya Kiswahili kama, lahaja ya Kimvita iliyotumika katika 'Sauti ya Dhiki' ni kama mtoto aliyepata ulwa na utukufu hatimaye akamdharau baba na mama yake. Pengine ipo haja ya kuliangalia suala alilolizungumzia hayati Shihabuddin Chiraghdin katika Utangulizi wake 'Sauti ya Dhiki.'

UCHAGUZI WA MANENO

Kwa kusema Kimvita ni lahaja yenye nguvu ya kuongeza, uzuri wa mashairi, sikusudii kusema kuwa mashairi yanayoandikwa kwa lahaja nyinginezo hayana uzito wa namna hiyo, hasha. Lahaja nyingine na hata hivyo Kiswahili sanifu kinaweza kutosheleza vema katika kuunda shairi zuri. Linalohitaji ni uchaguzi wa maneno mwafaka yatakayoleta taathira kwenye shairi kwa mwenye kuyasoma.

Kama tutalipitia shairi moja moja katika 'Sauti ya Dhiki,' kuangalia namna gani mtunzi amechukua taabu ya kuchagua maneno mwafaka, katika mashairi ingetaka makala ya pekee, maana katika kila shairi, kila neno lina uzito, maana na kutumika pahala hasa lilipostahili. Yaani kila neno limekaa pahala pake na limekubali nafasi hiyo kwa pambo, taswira na maana kwa mujibu wa ujumbe unaotolewa na shairi, na kuleta waziwazi picha na mawazo ya mtunzi aliyokusudia kuyawasilisha. Na hili ndilo linalowashinda wengi kati ya watunzi wetu wa mashairi wa kisasa.

Kwa sababu sitaweza kuyapitia mashairi yote na kuonyesha namna gani maneno yaliyotumiwa yanavyoathiri, ingetosha kuliangalia shairi moja tu kwa muhtasari. Huku nikifanya hivyo, inapasa tukubali kwamba katika kila shairi la 'Sauti ya Dhiki,' Ndugu Abdilatif ameteua maneno mwafaka, nayo yameleta taathira hasa aliyokusudia.

Shairi ambalo ningelipenda zaidi kulipitia ni lile la 'Usiniuwe!' (uk. wa 52)—lakini kwa sababu shairi hili limewahi kuzungumziwa, nimeona bora niliangalie shairi la 'Mamaetu Afrika' (uk. wa 36—41). Kwa mwenye kulipitia shairi hili itatosha kwake kujibu maswali haya—mawazo gani yanawasilisha maneno haya katika shairi hili? Ujumbe gani anaupata mtu? Je, yanazua mchomo? Yaani yanaathiri? Taathira gani anayopata mtu akilisoma shairi hilo?

Maneno yenyewe, kwa uchache wa nafasi, labda niyaorodheshe kwa uchache kama ni mfano wa kuonyesha kile ninachokusudia. Maneno yenyewe ni:

1. mamaetu
2. wanayo
3. msibani
4. hatuikizani
5. mshika sukani
6. maadui
7. kufitini
8. si watu
9. wanyama wa mwituni
10. kukuona u furahani
11. wakakusha sholowa
12. nyayo hadi utosini
13. vyako vikakutuliwa
14. hata vilivyo mwilini
15. mali nyingine ya thamani
16. wakakupokonya mama . . . . (hadi mwisho).

Tazama maneno hayo yanavyotumiwa kuipa Afrika uhai wa kibinadamu—mama! Kama mtunzi asingalihusisha Afrika na mama; nadhani ile hisia ambayo sisi anataka kututia juu ya Afrika (mamaetu) isingalipatikana. Lakini kwa werevu na uteuzi wa maneno yake, Afrika inatumithilikia (tukitaka, tusitake) kama ni mama mzazi aliyetuzaa sote kutoka tumboni mwake, kwa hiyo tunamwonea uchungu, tuna imani naye, tunazikumbuka fadhila zake, tunanyongeka naye kwa maonevu, anatumia ari na hamaki kwa kunyanyaswa kwake, tunalia naye, tunakuwa tayari kufa naye na kumuhami katika hujuma za udanganyifu za wale wanaougombea ukubwa na papao kujipa wana wa Afrika. . . .

Haya, ndiyo ambayo mimi nimeyaita siri au mbinu alizozitumia Abdilatif Abdalla katika kuiunda 'Sauti ya Dhiki' naye amefuzu nayo haya yote nadhani yanajidhihirisha kuwa ni muhimu, na ni kwa sababu washairi wengi wa kileo hawaambatani nayo, mashairi yao yanakosa kuchapukia. Ndio maana makala haya yaandikwa.

SIKU YA WATENZI WOTE

Hiki ni kitabu kimojawapo cha hadithi kilichoandikwa na Shaaban Robert na kuchapishwa na Shirika la Vitabu la "Thomas Nelson & Sons." Kama vitabu vingine vya hayati Shaaban, kitabu hiki nacho kinaonyesha falsafa, imani na mawazo aliyonayo mwandishi kuhusu hali mbalimbali za maisha katika dunia hii.

Katika makala haya nitatoa kwanza ufupisho wa hadithi kwa kudondoa visa fulani muhimu katika kila sura ili tupate mtiririko wa namna fulani kabla ya kuingilia majadiliano yatakayotuelekeza kwenye hatima ya andishi hili.

VISA

Katika sura ya kwanza yenye kichwa "MABADILIKO," anaonekana mgeni Mwanasheria Yusuf ambaye anarudi Dar es Salaam baada ya miaka kadha tokea kupatikana kwa uhuru. Baada ya kukutana na baadhi ya watu na kuzungumza nao, na pia kupata nafasi ya kutembelea sehemu fulani fulani, mgeni anahisi mabadiliko. Mabadiliko yenyewe yanahusiana na mwongozo mpya wa jamii katika sehemu alizozitembelea; hali ambayo haikuwapo hapo kwanza. Mambo yaliyoonyesha mabadiliko ni kama haya: